

PRIPRAVENOSŤ SOŠ NA INTEGRÁCIU ŽIAKOV SO ŠPECIÁLNYMI POTREBAMI

THE PREPAREDNESS OF SECONDARY VOCATIONAL SCHOOLS TO INTEGRATE PUPILS WITH SPECIAL NEEDS

Eleonóra Černáková¹

Abstrakt

Zaoberáme sa základnou terminológiou a prehľadom legislatívy v oblasti žiakov so špeciálnymi potrebami na SOŠ. V článku uvádzame prieskum u učiteľov stredných odborných škôl v predmetnej oblasti.

Kľúčové slová: žiaci so špeciálnymi potrebami, sekundárne profesijné vzdelávanie, názory učiteľov

Abstract

We deal with basic terminology and an overview of legislation for pupils with special needs to SOŠ. We present a survey of teachers in secondary vocational schools in this area.

Key words: students with special needs, secondary vocational education, teacher opinions

ÚVOD

Profesia učiteľa v sebe zahŕňa mnoho schopností a znalostí, ktorými musí pedagóg disponovať. Mal by vedieť reflektovať žiakov, vzdelávacie prostredie a v neposlednom rade seba samého. Schopnosť citlivo reagovať na situácie, ktoré v školskom prostredí môžu vzniknúť mu v značnej miere umožňuje efektívne viesť vyučovanie. Tak je to aj pri práci v súčasnej triede na SOŠ, kde je takmer pravidelne jeden ak nie viac žiakov so špeciálnymi potrebami.

Literárne východiská

Kratochvílová, E. a kol. (2007) uvádza, že termín žiaci so špeciálnymi potrebami vznikol prekladom z pôvodného anglického termínu „children with special needs“, ktorý mal v anglosaskej terminológii postupne nahradiť staršie pojmy, explicitne a nežiaduco (ba až pejoratívne) zvyrazňujúce rôzne typy postihnutí. V nových termínoch – žiaci so špeciálno-pedagogickými potrebami, resp. žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, dominuje na prvom mieste „dieťa“, „žiak“ alebo „človek“, a nie „postihnutie“ či „narušenie“.

¹ Ing. Eleonóra Černáková, PhD., e-mail: eleonora.cernakova@uniag.sk, Katedra pedagogiky a psychológie, Fakulta ekonomiky a manažmentu SPU v Nitre, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra.

Vašek, Š. a kol. (1994) uvádza, že špeciálna pedagogika je vedný odbor v sústave pedagogických vied, ktorý sa zaoberá teóriou a praxou výchovy, vyučovania a vzdelávania detí, mládeže a dospelých vyžadujúcich špeciálnu starostlivosť z dôvodu somatickej, senzorickej, mentálnej, rečovej alebo psychosociálnej poruchy alebo narušenia alebo ich kombinácie. Predmetom špeciálnej pedagogiky je skúmanie podstaty a zákonitostí výchovy a vzdelávania postihnutých z aspektu etiológie, symptomatológie, korekcie príslušného defektu, poruchy alebo narušenia, ako aj profylaxie neadekvátneho vyrovnávania sa s postihnutím a jeho dôsledkami.

Slowik, J. (2007) definuje špeciálnu pedagogiku ako disciplínu orientovanú na výchovu, vzdelávanie a celkový osobnostný rozvoj znevýhodneného človeka s cieľom dosiahnuť najvyššiu mieru jeho sociálnej integrácie, a to vrátane pracovných a spoločenských možností a uplatnenia. Predmetom záujmu špeciálnej pedagogiky je človek, u ktorého sa objavila porucha, teda človek s postihnutím alebo hendikepovaný jedinec. Slowik rozoznáva tri základné pojmy, ktoré sa zároveň snaží vysvetliť:

- **porucha** je narušenie (abnormalita) psychickej, anatomickej či fyziologickej štruktúry alebo funkcie,
- **postihnutie** znamená obmedzenie alebo stratu schopnosti vykonávať činnosť spôsobom alebo v rozsahu, ktorý je pre človeka považovaný za normálny,
- **znevýhodnenie (hendikep)** sa prejavuje ako obmedzenie vyplývajúce pre jedinca z jeho poruchy alebo postihnutia, ktoré sťažuje alebo znemožňuje, aby plnil rolu, ktorá je pre neho normálna (so zreteľom na jeho vek, pohlavie, sociálne a kultúrne faktory).
- Rozdelil špeciálnu pedagogiku do nasledovných oblastí:
- špeciálna pedagogika osôb **so zrakovým postihnutím**,
- špeciálna pedagogika osôb **so sluchovým postihnutím**,
- špeciálna pedagogika osôb **s narušenou komunikačnou schopnosťou** – poruchy reči,
- špeciálna pedagogika osôb **s telesným postihnutím** – telesný hendikep a zdravotné oslabenie,
- špeciálna pedagogika osôb **s mentálnym postihnutím**,
- špeciálna pedagogika osôb **s poruchami učenia**,
- špeciálna pedagogika osôb **s poruchami správania, narušenou sociálnou adaptáciou a sociálnym znevýhodnením**.

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov považuje deti a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami za žiakov, ktorých individuálne potreby nevyhnutne vyžadujú osobitnú úpravu podmienok, obsahu, foriem, metód, postupov a prístupov vo výchove a vzdelávaní. Deťmi alebo žiakmi so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami sa rozumejú deti alebo žiaci:

- **so zdravotným znevýhodnením** – so zdravotným postihnutím, chorí alebo zdravotne oslabení, s vývinovými poruchami, s poruchou správania,
- **zo sociálne znevýhodneného prostredia** – žijúci v prostredí, ktoré vzhľadom na sociálne, rodinné, ekonomické a kultúrne podmienky **nedostatočne podnecuje rozvoj** mentálnych, vôľových, emocionálnych vlastností dieťaťa alebo žiaka, nepodporuje jeho socializáciu a tiež mu neposkytuje dostatok primeraných podnetov pre rozvoj jeho osobnosti,
- **s nadaním** – majú nadpriemerné schopnosti v intelektovej oblasti, v oblasti umenia alebo športu alebo v týchto oblastiach dosahujú v porovnaní s rovesníkmi

Vedenie školy sa musí spolu s učiteľmi v oblasti problematiky žiakov so špeciálnymi potrebami ďalej vzdelávať. Je potrebné, aby sa k tejto otázke pristupovalo citlivejšie a zároveň aj k voľbe vhodných opatrení, ktoré by škola mala realizovať. Aby učitelia mohli

do výučby zapájať účinné vyučovacie metódy a stratégie zvládania takýchto žiakov, musia mať možnosť navštevovať kurzy, semináre, konferencie a iné aktivity, ktoré im umožnia profesijný rast. Vedenie, ktoré túto potrebu chápe a rešpektuje, bude učiteľov v snahe zdokonaľovať svoje schopnosti jednoznačne podporovať (Riefová, S., 1999).

Súčasná škola sa zameriava na **pedagogickú integráciu**, ktorú chápeme ako dynamický, postupne sa rozvíjajúci jav cieľového charakteru, v ktorom dochádza k partnerskému súžitíu, komunikácii a kooperácii postihnutých a intaktných účastníkov pedagogického procesu za podmienky vzájomne vyvázenej adaptácie počas ich výchovy a vzdelávania pri obojstrannom aktívnom podiele na riešení výchovno-vzdelávacích situácií (Kratochvílová, E., 2007).

Autorka ďalej vyzdvihuje, že vybudovanie poradenských služieb pre postihnutých žiakov, ich rodičov ako i pre učiteľov je jednou z podmienok úspešnej školskej integrácie. V súčasnosti sa u nás živo diskutuje o systéme poradenstva vrátane špeciálno-pedagogického poradenstva. Súčasný stav poradenských služieb reprezentujú nasledovné štruktúry:

- **pediater (detský lekár)** – rodičom poskytuje prvé rady,
- **centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie** – poskytujú pomoc i učiteľom, v ktorých sa vzdelávajú žiaci s postihnutím,
- **špeciálno-pedagogické poradne** – poskytujú pomoc postihnutým žiakom a ich rodičom,
- **detské integračné centrá** – poskytujú odbornú pomoc najmä ťažko postihnutým žiakom,
- **výchovní poradcovia** – riešia všeobecnejšie výchovné problémy a spolupracujú s inými odborníkmi,
- **školskí psychológovia** – poskytujú rady žiakom s postihnutím a ich rodičom,
- **špeciálni pedagógovia** – pracujú na niektorých školách, kde sú integrovaní žiaci s postihnutím,
- **Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie** – zabezpečuje odbornú a metodickú pomoc pri začleňovaní postihnutých žiakov do bežných škôl.

Významný je tiež vzťah medzi rodičom a školou, ktorý významne ovplyvňuje úspešnosť výchovno-vzdelávacieho procesu, učenia žiakov a ich osobnostného rozvoja. V demokratických krajinách je partnerstvo vo vzťahu rodič-škola podporované. Jeho predpokladom je vzájomná otvorenosť, informovanosť a ochota komunikovať. Rozvíjajú sa rôzne formy spolupráce:

- informačné publikácie o živote školy, jej cieľoch a programe,
- participácia rodičov na rozhodovaní o škole prostredníctvom zástupcov rodičov v školských výboroch a radách,
- systematické rozvíjanie kontaktov medzi školou a rodičmi,
- aktívna spoluúčasť rodičov na živote školy,
- umožnenie vstupu rodičov do vyučovania a návštevy učiteľov v rodinách,
- spoločné programy a domáce úlohy pre rodičov a žiakov a pod. (Průcha, J. – Walterová, E. – Mareš, J., 2003).

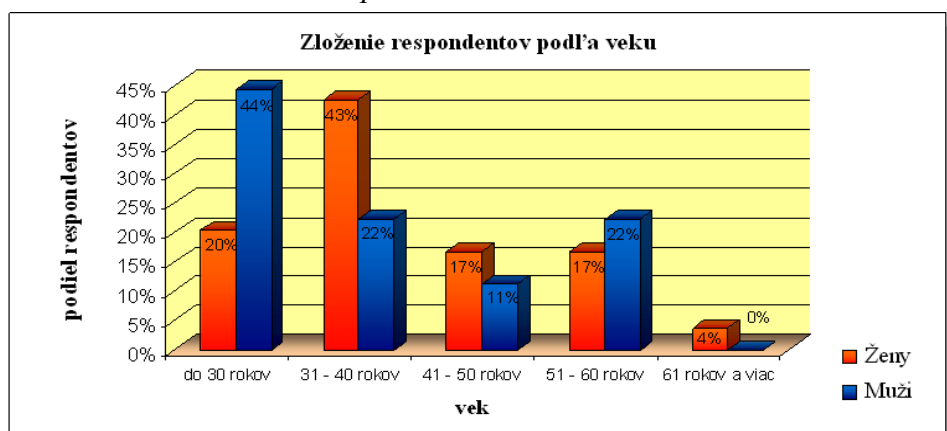
Cieľ a metodika

Cieľom príspevku je zistenie a vyhodnotenie informácií o záujme učiteľov o túto problematiku, o ich skúsenostiach so žiakmi so špeciálnymi potrebami a špeciálno-pedagogickým poradenstvom, čo učitelia považujú za najpodstatnejší problém v právnej úprave týkajúcej sa žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.

Prieskum bol robený v minulom školskom roku medzi učiteľmi dotazníkom a doplnený riadeným rozhovorom. Výsledky boli spracované v tabuľkovom editore.

Respondentmi boli učitelia troch stredných škôl– Obchodná akadémia, Gymnázium a Súkromná stredná odborná škola Animus v Nitre. Počet respondentov bol 63 (86% žien a 14 % mužov; učiteľ odborných predmetov 41 % a učiteľ všeobecných predmetov 59 %).

Graf 1 Vekové zloženie respondentov

Zdroj: vlastný prieskum

Po 32% boli respondenti z Animusu a gymnázia a 36% z obchodnej akadémie.

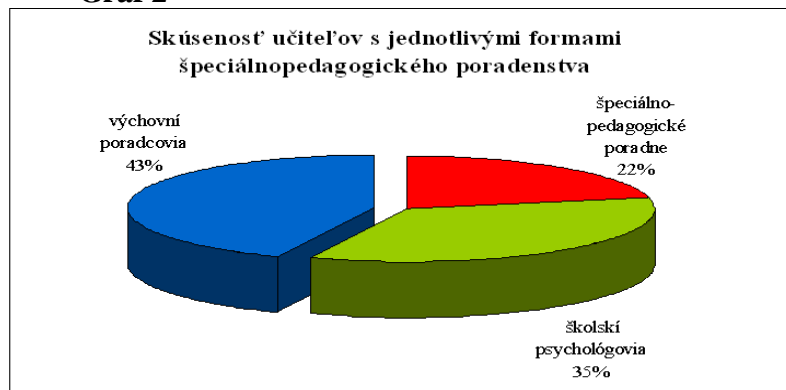
Výsledky a diskusia

Zistili sme, že na všetkých troch školách sú žiaci so špeciálnymi potrebami, a síce žiaci so zdravotným znevýhodnením, žiaci so sociálne znevýhodneného prostredia i žiaci nadpriemerne nadaní (v oblasti intelektu, umenia alebo športu).

Osobnú skúsenosť so žiakmi so špeciálnymi potrebami má 84% učiteľov všeobecných predmetov, 77% učiteľov odborných predmetov.

Skúsenosti pedagógov s formami špeciálno-pedagogického poradenstva sú nasledovné – 46% učiteľov odborných predmetov a 24 % učiteľov všeobecných predmetov využili poradenstvo. V nasledovnom grafe 2 je zastúpenie, s akým typom poradenstva učitelia spolupracovali: najčastejšie sú to výchovní poradcovia (43%), potom školský psychologovia (35%) a najmenej boli označené pre spoluprácu špeciálne pedagogické poradne (22%). Predpokladáme, keďže výchovní poradcovia a školský psychologovia pôsobia priamo v škole, práve oni sú častejšie oslovovaní pre spoluprácu so žiakmi so špecifickými potrebami, na rozdiel od špeciálno-pedagogických poradní sídliacich v iných vzdialenejších budovách.

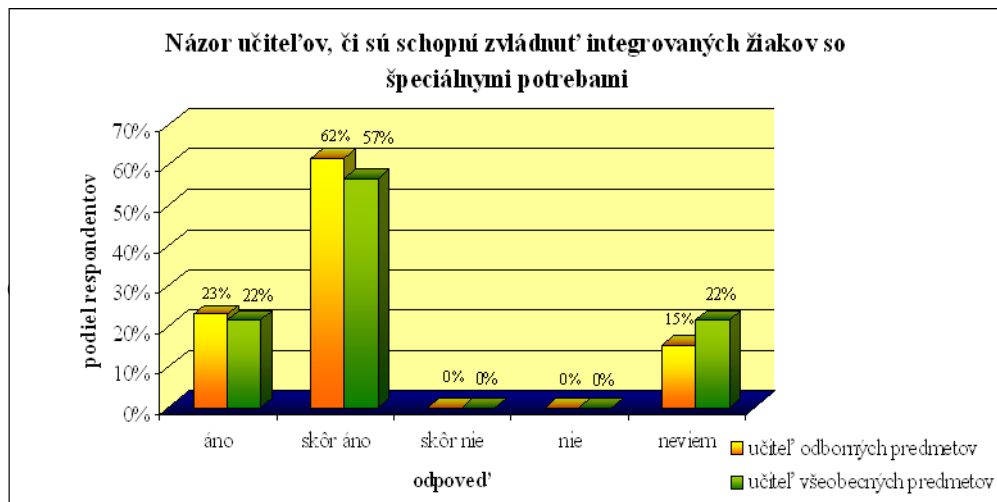
Graf 2

Zdroj: vlastný prieskum

V grafe 3 uvádzame názory učiteľov na svoju schopnosť zvládnuť žiakov so špecifickými potrebami. Prevláda názor „skôr áno“ (62% učiteľov OP a 57% učiteľov VvP) a potom „áno“ (23% učiteľov OP a 22% učiteľov VvP), čo pokladáme za kladné zistenie.

Graf 3

Zdroj: vlastný prieskum

Zaujímavý je aj pohľad na výsledky podľa pohlavia: 65 % žien sa vyjadrilo „skôr áno“, 17 % „áno“, 19 % sa nevedelo k otázke vyjadriť; u mužov boli odpovede nasledovné – 56 % označilo „áno“, 22 % „skôr áno“ a 22% nevie posúdiť svoju schopnosť zvládnuť predmetných žiakov.

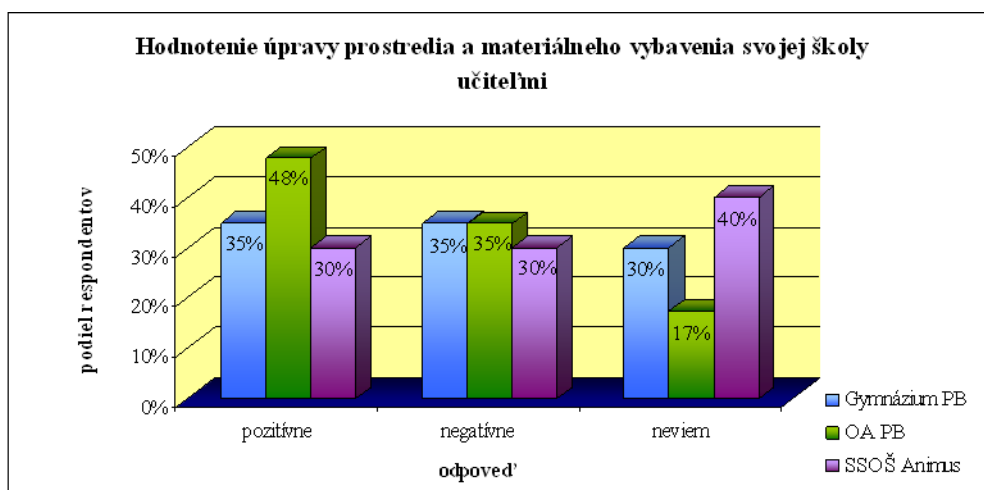
Z opýtaných učiteľov odborných predmetov by malo o kurzy súvisiace s problematikou záujem 54 %, nižší záujem (35 %) by mali učelia všeobecných predmetov. Takmer rovnaký podiel učiteľov odborných (15 %) a všeobecných predmetov (16 %) by o tieto kurzy neprejavilo záujem. Odpoveď „možno“ označilo 31 % učiteľov odborných predmetov a 49 % učiteľov všeobecných predmetov.

80 % učiteľov gymnázia súhlasí s integráciou žiakov v bežných triedach, podobne ako 72 % učiteľov pracujúcich na stredných odborných školách. 10 % učiteľov gymnázia nesúhlasí s integráciou žiakov v bežných triedach a preferujú skôr vytváranie špecializovaných tried alebo umiestňovanie takýchto žiakov na špecializované školy. Rovnaký názor má aj 20 % učiteľov stredných odborných škôl. Z učiteľov gymnázia sa 10 % nevedelo k otázke vyjadriť podobne ako 7 % učiteľov stredných odborných škôl.

Úlohou respondentov bolo vysloviť svoj názor, či škola, kde pracujú, je po personálnej stránke pripravená zvládnuť žiakov so špeciálnymi potrebami. Svoju školu považuje za dostatočne pripravenú pre zvládnutie takýchto žiakov 40 % opýtaných učiteľov gymnázia, 35 % učiteľov Obchodnej akadémie a rovnako 35 % učiteľov Súkromnej strednej odbornej školy Animus v Nitre. Najviac označili na Obchodnej akadémii možnosť „neviem“ 52 % opýtaných respondentov, na gymnáziu 30 % a na Animuse 25 % opýtaných učiteľov. Tu môžeme pripomenúť úlohu odborného zamestnanca škôl, ktorí by pomohol školám s danou problematikou.

Učelia sa vyjadrili aj k materiálnym podmienkam pre integráciu žiakov so špeciálnymi potrebami. Výsledky sú uvedené v grafe 4.

Graf 4

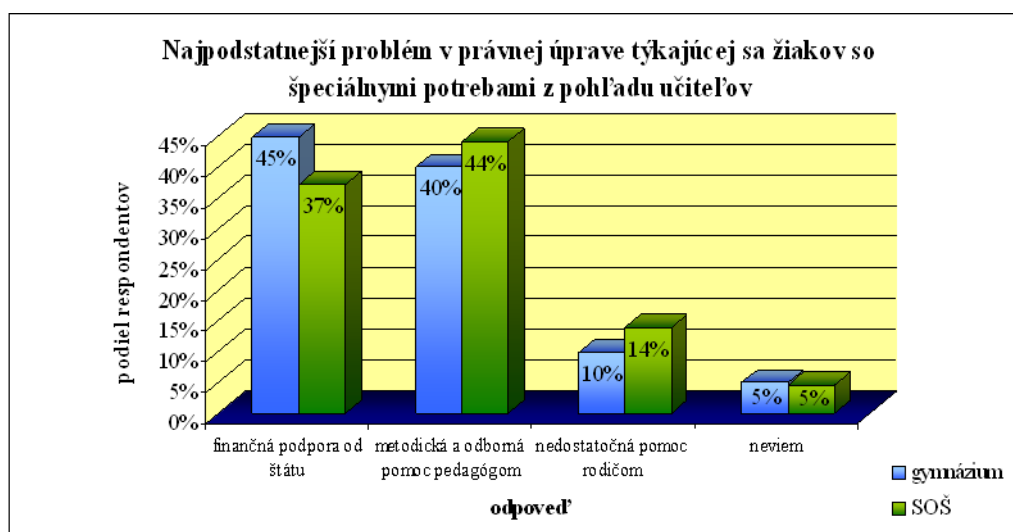
Zdroj: vlastný prieskum

Bolo tiež zistené, že 51% si myslí o svojej škole, že umožňuje rozvíjať potenciál svojich nadaných žiakov, 27 % je opačného názoru; ostatných 22 % učiteľov sa k otázke nevedelo vyjadriť. Riešením pre elimináciu nedostatkov tejto oblasti by mohlo byť vypracovanie nových metodických pokynov pre nadaných žiakov, prípadne otvorenie špeciálnych krúžkov pre takýchto žiakov.

31% učiteľov odborných predmetov hodnotilo legislatívu pozitívne a zhodou okolností tiež 31% ju hodnotí negatívne, ale až 51 % učiteľov vyučujúcich všeobecné predmety hodnotí legislatívu riešiacu problém žiakov so špeciálnymi problémami negatívne a vidí v nej značné rezervy, ktoré bude v budúcnosti ešte potrebné riešiť spolu s inými problémami. Odpoveď neviem označilo 38 % učiteľov odborných a 43 % učiteľov všeobecných predmetov.

Názory učiteľov na podstatné problémy spojené v legislatíve ohľadne žiakov so špecifickými potrebami uvádzame v grafe 5.

Graf 5

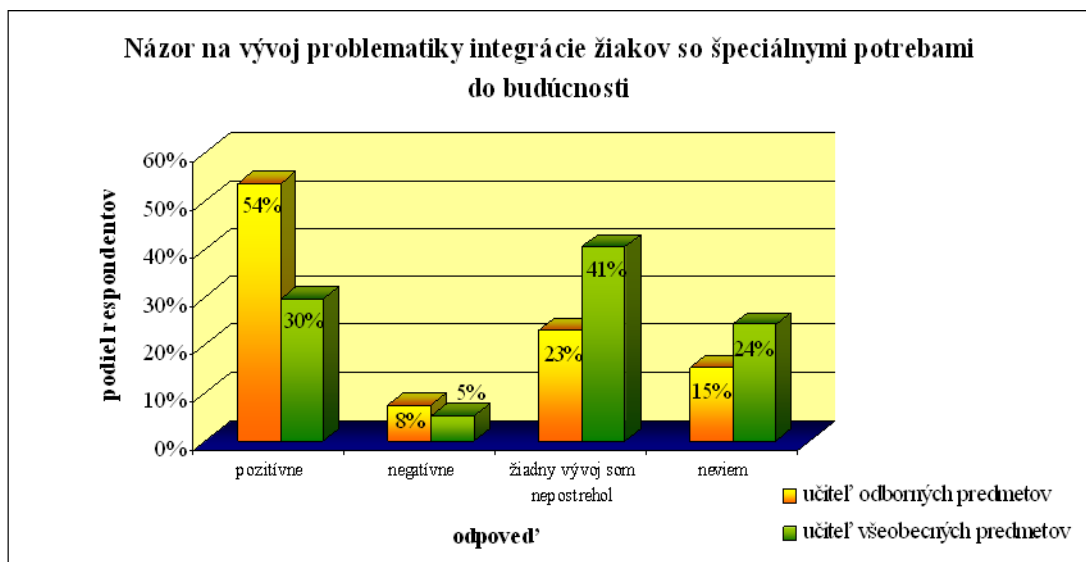

Zdroj: vlastný prieskum

Učítelia mali zhodnotiť spoluprácu medzi školou a rodičmi ohľadne žiakov so špecifickými potrebami. Predložené boli možnosti spolupráca výborná, dobrá, slabá, zlá, prípadne neviem sa vyjadriť. Väčšina volila odpoveď dobrá (48%), potom slabá (25%), potom neviem (22%) a až potom výborná (5%).

V grafe 6 uvádzame ako učítelia vnímajú podmienky práce so žiakmi so špeciálnymi potrebami do budúcnosti.

Graf 6

Zdroj: vlastný prieskum

Učítelia uvádzali nasledovné návrhy a zlepšenia súvisiace s problematikou žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami:

- väčší záujem, podpora a motivácia zo strany štátu, resp. ministerstva školstva,
- zvýšiť metodickú a odbornú pomoc,
- zvýšiť informovanosť pedagógov, ale aj verejnosti o problematike žiakov so špeciálnymi potrebami,
- nutnosť pripraviť prostredie a ponuku aktivít.

Niektorí respondenti na záver poznamenali, že nielen štát má mať záujem o riešenie problematiky, ale aktivitu majú vyvíjať aj samotní pedagógovia, rodičia i žiaci.

Mali by byť poskytnuté širšie možnosti poradenstva učiteľom v predmetnej oblasti: Vhodné by bolo organizovanie kurzov a seminárov, ktoré by učiteľom poskytli potrebné vedomosti a zručnosti z uvedenej problematiky. Organizovanie by mohlo byť v samotnej škole, aby bolo našité na mieru potrieb škôl a učiteľov. Problematiku by bolo možné riešiť aj prostredníctvom predmetových komisií prípadne pedagogických rád.

Vhodné by bolo vo vzdelávaní učiteľov klásť dôraz aj na nácvik a rozvoj komunikačných schopností, ktoré by mohli eliminovať vznik neštandardných pedagogických situácií. Súhlasíme s Poláčkom, ktorý uvádza, že špecifikum učiteľskej práce spočíva najmä v tom, že okrem všeobecných komunikačných zručností prejavujúcich sa v schopnosti používať ť jazyk, vo výchovno-vzdelávacej práci, najmä pri riešení rozličných pedagogických situácií, je potrebné mať vysokú mieru rozvinutia aj ďalších **špeciálnych komunikačných zručností**. Medzi ne zaradujeme: asertivitu, empatiu, schopnosť počúvať, tvorbu spätnej väzby a schopnosť motivovať (Poláček, 2010).

Ďalšou možnosťou je klásť dôraz u učiteľov aj na znalosť vyučovacích a učebných štýlov. Zaťková, T. konštatuje, že v tomto kontexte je vyučovací štýl učiteľ a ponímaný ako jeden z činiteľov, ktorý vplýva na riešenie pedagogických situácií a je tiež jednou z možných determinántov vzniku neštandardných situácií vo vyučovacom procese (Zaťková, T., 2010).

Učiteľom by určite pomohlo, ak by priamo na hodine bol určený asistent alebo špeciálny pedagóg na prácu so žiakmi so špeciálnymi potrebami. V oblasti právnej úpravy by bolo vhodné venovať väčšiu pozornosť nie len finančnej podpore škôl, čo je veľmi dôležité, ale ani peniaze nevyriešia každý problém. Pomohli by aj pomoc a poradenstvo rodičom žiakov so špeciálnymi potrebami zo strany školského psychológa, špeciálneho pedagóga a učiteľov. Spoluprácu medzi školou a rodičmi by bolo možné oživiť zapájaním rodičov do života školy ako aj do vyučovania.

ZÁVER

Prieskumom v radoch učiteľov stredných škôl sme zistili, že prevažná väčšina učiteľov má skúsenosti s prácou so žiakmi so špeciálnymi potrebami. Učiteľia uprednostňujú využívanie poradenstva v predmetnej oblasti u výchovného poradcu, príp. školského psychológa, iba 1/5 využíva aj služby pedagogicko-psychologického poradenstva. Prevažná väčšina učiteľov vyslovila názor, že si trúfajú zvládať prácu s integrovanými žiakmi. Záujem o ďalšie vzdelávanie v predmetnej oblasti má viac ako polovica učiteľov odborných predmetov, ale záujem u učiteľov všeobecnovzdelávacích predmetov je nižší. S integráciou žiakov so špeciálnymi potrebami súhlasia temer všetci opýtaní. Pripravenosť škôl po personálnej stránke na prácu s predmetnými žiakmi posudzujú učiteľia skepticky – len tretina učiteľov si to myslí. Dosť rozporuplne respondenti vyjadrili názor na materiálne zabezpečenie a úpravu prostredia školy pre rozvoj integrovaných žiakov, zhruba 40% si myslí, že v ich škole je to v poriadku, po 30% si myslí, že nie a že nevedia to posúdiť. Hodnotenie legislatívy v oblasti žiakov so špeciálnymi potrebami je u polovice učiteľov všeobecnovzdelávacích predmetov negatívne a chceli by ďalšie úpravy; ale aj odpoveď neviem vybralo cca 40% všetkých učiteľov. Za najpodstatnejšie učiteľia považujú finančnú a metodickú pomoc zo strany rezortu. Za klad považujeme vyjadrenie polovice učiteľov k podpore školy nadaným žiakom. Spoluprácu s rodičmi integrovaných žiakov pokladá 48% učiteľov za dobrú a 5% za výbornú ale 25% za zlú. Hlavne učiteľia odborných predmetov vnímajú kladne posun vo vývoji predmetnej problematiky v SR. Učiteľia by prijali možnosť ďalšieho vzdelávania v danej oblasti. Navrhujeme, okrem iného rozvíjať komunikačné kompetencie učiteľov, prípadne meniť štýly výučby v súvislosti s potrebami žiakov.

Jedno je však isté, rovnakú šancu osobnostného rastu, začlenenia sa do ľudskej spoločnosti a šancu sebauplatnenia by mal dostať každý, bez rozdielu.

Literatúra

KRATOCHVÍLOVÁ, E. a kol. 2007. *Úvod do pedagogiky*. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2007. 165 s. ISBN 978-80-8082-145-6.

LEJČÍK, P. 2010. *Učiteľ odborných predmetov a zvládnutie žiakov so špeciálnymi potrebami : záverečná práca*. Nitra : KPP FEM SPU v NITRE, 2010. 65 s.

POLÁČEK, M. a i. 2010. Rozvinuté komunikačné zručnosti ako predpoklad úspechu v pedagogických situáciách. In *Pedagogické situácie v stredných odborných školách a možnosti ich riešenia*. Nitra : ES SPU, 2010, str. 64-68. ISBN 978-80-552-0663-9.

PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. 2003. *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vydanie. Praha : Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

RIEFOVÁ, S. 1999. *Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole*. Praha : Portál, 1999. 256 s. ISBN 80-7178-287-4

SLOWÍK, J. 2007. *Speciální pedagogika*. Praha : Grada, 2007. 160 s. ISBN 978-80-247-1733-3.

VAŠEK, Š. a kol. 1994. *Špeciálna pedagogika: Terminologický a výkladový slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994. 245 s. ISBN 80-08-01217-X.

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní

ZATKOVÁ, T. 2010. Vyučovací štýl učiteľa – jeden z činiteľov vplývajúcich na prevenciu, vznik a riešenie neštandardných pedagogických situácií vo výchove. In *Pedagogické situácie v stredných odborných školách a možnosti ich riešenia*. Nitra : ES SPU, 2010, str. 68-79. ISBN 978-80-552-0663-9.

Štúdia bola napísaná v rámci výskumnej úlohy inštitucionálneho výskumu FEM SPU v Nitre č. 11/11 „Neštandardné pedagogické situácie v stredných odborných školách a možnosti ich riešenia“, na ktorej autorka aktívne participuje.

Recenzent: PhDr. Pavol Barát